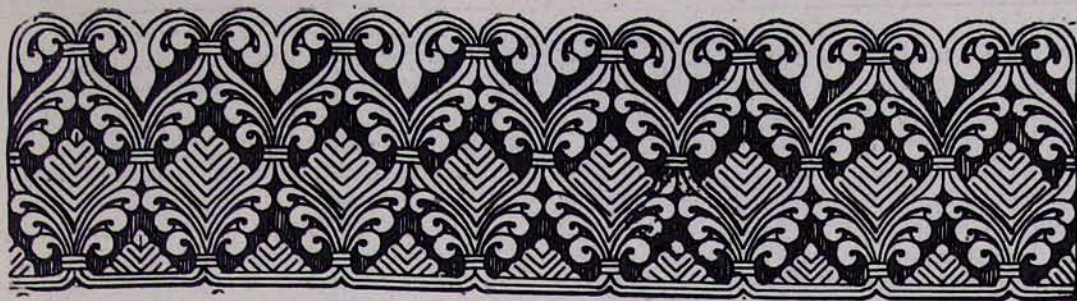

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը բազմադարյան իր գոյությամբ միշտ եղել է հայ մշակույթի զարգացման դարբնոց՝ գրերի գյուտից և Աստվածաշնչի թարգմանությունից մինչև մեր օրերը:

Հայ հոգևոր մշակույթի պաշտամունքն ունեցող Ամենայն Հայոց Հայրապետը վերջին տարիներին նախաձեռնեց ազգօգուտ մի գործ՝ հրատարակումովը հայ եկեղեցական արվեստին նվիրված պատկերազարդ հատորների:

Առաջին գեղարվեստական հրատարակությունը եղավ «Հայկական եկեղեցիներ» հատորը:

Գիրքը լույս տեսավ 1970 թվականին՝ Գալուստ Կյուլպենկյան հիմնարկության ծախսով: Գրքի տեքստի հեղինակն է ճարտարապետ Բաղդասար Արզումանյանը: Գրքի գեղարվեստական ձևավորումը կատարել է ՍՍՀՄ գեղարվեստի ակադեմիայի իսկական անդամ, ժողովրդական նկարիչ Գրիգոր Խանջյանը՝ լավագույնս համադրելով Մովսես Ծլուկյանի, Թորոս Խորենյանի, Վաչե Խաչատրյանի, Հակոբ Հեքեքյանի և Անդրանիկ Քոչարի կողմից իրականացված լուսանկարները:

Ելնելով գրքի ընդգրկումից, եռալեզու Հառաջաբանում (հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն) Բ. Արզումանյանը կատարել է հայ ճարտարապետական մտքի հետևյալ պարբերացումը. Ա. Նախաքրիստոնեական շրջան, Բ. Քրիստոնեական շրջան, որն իր հերթին բաժանվում է՝ ա. 4—7-րդ դարեր, բ. 9—11-րդ դարեր և 12—14-րդ դարեր: Վերոհիշյալ գլխաբաժանումներում հեղինակը հակիրճ, բայց համապարփակ ձևով

խոսում է յուրաքանչյուր պարբերաշրջանի առանձնահատկությունների, ճարտարապետական մտքի ուղղվածության մասին: Առանձնացվում են հատկապես Չվարթնոցի տաճարը և Անի քաղաքը իբրև հայ ճարտարապետական մտքի անկյունաքար՝ ձայնի թոփաբներ: Պատահական չէր գեղարվեստական ալբոմների շարքն սկսել հայկական եկեղեցիներով, քանի որ «Հայաստանի հնագույն մշակույթի մեջ հատուկ տեղ է գրավում ճարտարապետությունը, որ մարմնավորվել են հայ ժողովրդի երեվակայությունը, մտքի թոփաբն ու կառուցողական արվեստը»:

Սև-սպիտակ հոյակապ վերատպություններով այստեղ են միջնադարյան Հայաստանի բոլոր նշանավոր տաճարներն ու վանական համալիրները մինչև 19-րդ դար, ընդհանուր համայնապատկերով և ակնառու, կարևոր մանրամասնություններով: Գիրքը թերթեյիս և կարդալով առաջաբանն ու բժախնդիր ծանոթագրությունները, ընթերցողը կարող է ունենալ ամբողջական պատկերացում ճարտարապետական մտքի ձևավորման և զարգացման մասին:

1973 թվականին, նորից «Հրամանա Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վեհափառ և Սրբազնագոյն կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց» և Գալուստ Կյուլպենկյան հիմնարկության արդյամբ լույս տեսավ «Հայկական խաչքարեր» ալբոմը: Տեքստի հեղինակն է Լևոն Ագարյանը: Գեղարվեստական խմբագիր Գրիգոր Խանջյանը լավագույնս է առադրել Մանուկ Ալեմյանի հրաշալի լուսանկարները: Հրատարակությունը իրականացրել է «Էրեբունի» հրատարակչությունը:

Ինչպես հայտնի է, խաչքարային արվեստը բուռն ծաղկում է ապրում 9—10-րդ դարերից սկսյալ, բազմաճյուղային բովանդակությամբ. ուսումնական հարթակների, պատմական կարևոր իրադարձության, շինարարական աշխատանքների ավարտի, վանական միաբնակությունների հավերժացում և մանավանդ տապանաքարեր:

Այս 1980 թվականին եկավ «Լուսամատեանը»: Հայ Եկեղեցու մարմնավոր կառույցից հետո՝ սնուցիչ բանավոր կառույցը՝ հավատի խոսքը: «Լուսամատեան» այս հատորս յղացումն է Ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ Ս. Ս. Վազգէն Ա կաթողիկոսին, որ ընտրեց բնաբանները, իր ներշնչումով առաջնորդեց արտեստագետը և իր նրբագագությունները ոգևորեց հեղինակը: Այսպես համեստորեն է նշվել Վեհափառ Հայրապետի «յղացումը»: Ինչպես իր շատ գեղեցիկ առաջաբանում գրում է Ծախե արքեպս. Ամենայն. «Ներկա հատորը գինն է Հայ Մշակույթին և Հայ Արուեստին հանդէպ անսահման այն խանդավառութեան, զոր վաղ պատանութենէն մինչև այսօր, Նորին Ս. Օծութիւն Ս. Ս. Վազգէն Ա Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը ունեցած է, բանի և գործով:

Նման հին իշխաններուն և բարձրաստիճան եկեղեցականներուն, որոնք Ռուսիայի կամ Պիծակի մօտ գնարիչներու ձեռքով ծաղկել կու տային իրենց Աստուածաշունչը կամ Մաշտոցը, գեղեցիկ գիրքին նոյն սէրն է որ, հայկական ասանդութիւն դարձած, մղեց Նորին Սրբութիւնը «Լուսամատեան»-ի գաղափարին, որ է ներկայացնել Աստուածաշունչը թարմ վրձնի մը գոյներով և բանաստեղծական շունչի մը շերտ հաղորդականութեամբ:

Ավելացնենք, որ Վեհափառ Հայրապետը աշալուրջ կերպով հետևեց, որ նկարիչ Ալբերտ Յարալյանի մանրանկարները լինեն խորապես հայկական, և Եղիվարդի (Եղիշե Պատրիարք Տերտերյանի) խոսքը հասանելի՝ հոգևոր խոսքի ծարավն ունեցող իր հոտին: Արդյունքը եղավ մի սքանչելի հատոր, իսկապես լույսի մատյան՝ Եղիվարդի հարուստ և պատկերավոր արևմտահայերեն պատումով և Յարալյանի գեղեցիկ արվեստով: Հավատացյալ ժողովուրդը ընդունեց և ընթերցանեց հոգևոր հացը՝ օրհնելով հղացքը և իրագործումը:

1981 թվականին, այս անգամ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն էր արտացոլվում «Էջմիածին» արքումով: Ընդհանուր պատկերացում տալու նպատակ ունեցող այս հատորը ուրիշ իմաստով ամփոփում էր Մայրավանքի պատմությունն ու այսօրը, ոչ միայն Մայր

տաճարը իբրև ճարտարապետություն, արվեստի գանձեր՝ իբրև մշակութային ժառանգություն, այլև Մայր Աթոռը իբրև կենդանի գոյություն՝ արարողական նկարներ, հավատացյալների բազմություն, հոգևոր ճեմարան:

Այրումը բովանդակում է սրբանկարներ, հին ձեռագրերի մանրանկարներ, ասեղնագործական, պղնձյա և արծաթյա աշխատանքների, եկեղեցական սպասքի և վարագույրների, հայկական գորգերի և գեղարվեստական նկարների մոտիվներ: Բայց այս արքումը եկավ հաստատելու մի բան, որ Մայր Աթոռում պահվող հայ մշակույթի գանձերը համեմատաբար ամբողջական ներկայացնելու համար անհրաժեշտ է ավելի մեծ ծավալի աշխատանք:

Եվ Վեհափառ Հայրապետը ձեռնամուխ եղավ նաև այդ աշխատանքին երկու ուղղությամբ. նախ ապահովել այդ գանձերի թանգարանային ցուցադրությունը և ապա դրանք համատեղել մի մեծադիր արքումի մեջ:

Այսպիսով մարմին առավ Ալեք և Մարի Մանուկյան Գանձատունը՝ իշխանական նկարաբերումով ազգային բարերար տիար Ալեք Մանուկյանի: Այս եզակի շինությունը կարող է զարդարել իր պատմությամբ հպարտ յուրաքանչյուր ժողովրդի ներկան:

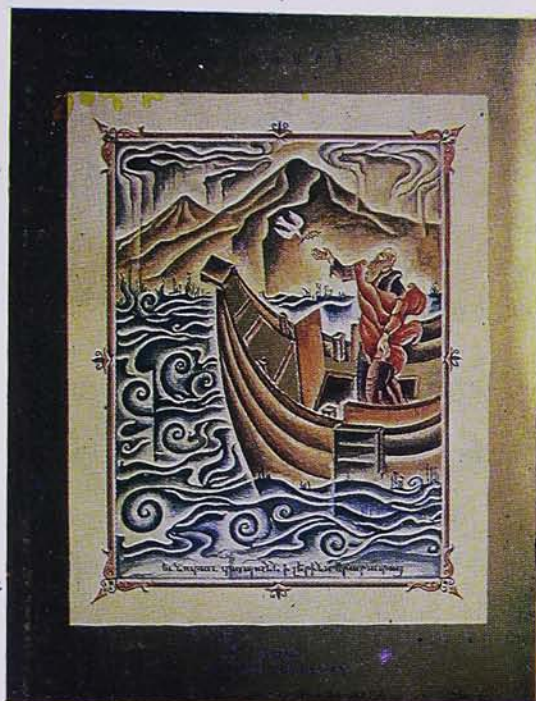
Սակայն Մայր Աթոռի թանգարանում ցուցադրվող գանձերը սպասում էին իրենց հրապարակային ներկայացման: Եվ նորից Վեհափառ Հայրապետի հղացքով ծնունդ առավ Մայր Աթոռի գեղարվեստական հրատարակությունների պատկեր՝ «Էջմիածնի Գանձերը»:

Միայն երկու վկայություն այս բացառիկ հրատարակության մասին. Վեհափառ Հայրապետին ուղղված նամակներից.

ՍԻՐԱՐՓԻ ՏԵՐ-ՆԱՐՍԵՍՅԱՆ

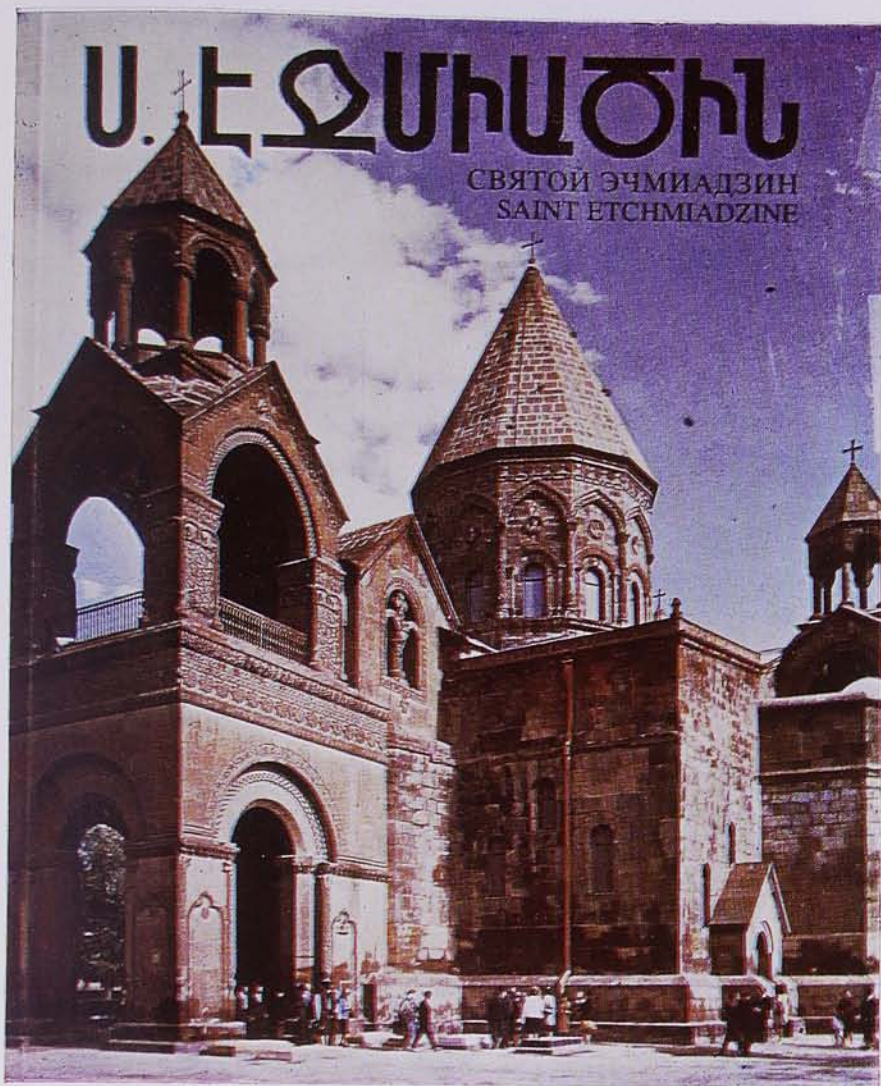
Վեհափառ Տեր,

Մեծապես շնորհակալ եմ Էջմիածնի Գանձերու փառավոր հատորին համար, որ երկու օր առաջ ստացա, ամենաշքեղ հրատարակություն մը, արժանի իր պարունակության: Գունավոր նկարները շատ հաջող են և, դատելով ինձի ծանոթ առարկաներն, շատ հավատարիմ: Չանագան բաժններու համար գրվածները ամփոփ տեղեկություններ տալով և չսահմանափակվելով արտատպված օրինակներուն՝ հորիզոնը կը նդայեն: Այս հրատարակությունը կարևոր նպաստ մը կբերե, մասնավորաբար մոտակա դարերու հայ արվեստի ուսումնասիրության համար: Ամեն կերպով հաջող

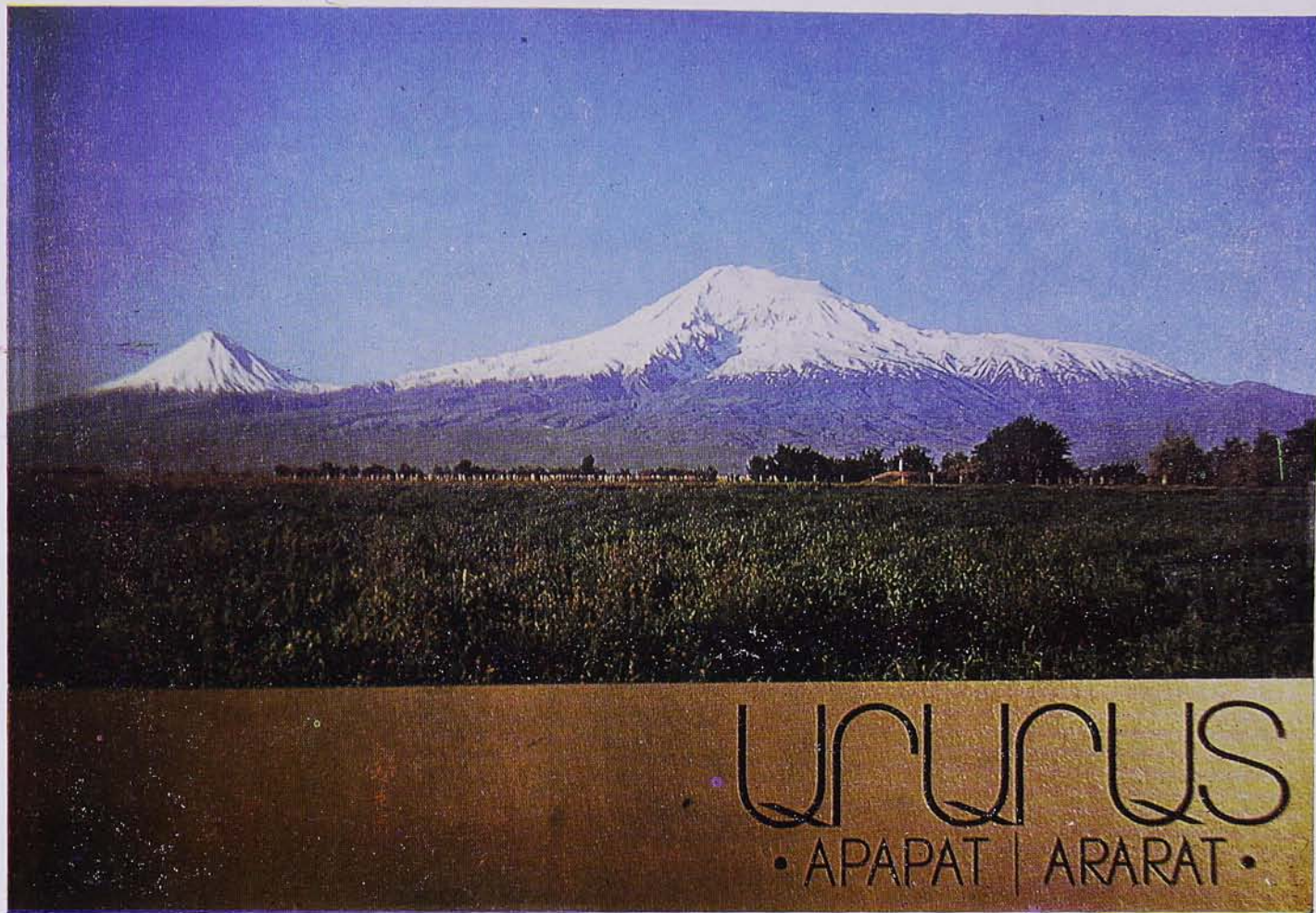

Ս. ԷՉՄԻԱԾԻՆ

СВЯТОЙ ЭЧМИАДЗИН
SAINT ETCHMIADZINE

URURUS
• APAPAT | ARARAT •

հրատարակություն մը, որ վստահաբար պիտի արժանանա բարձր գնահատանքի, ինչպես գնահատվեցան նախորդները:

ԺԱՆ ՊԻԵՐԻ ՄԱՀԵ

Այս տարի, որպես Ս. Ծնունդի անակրկալ նվեր, Գալուստ Կյուպենկյանի հիմնարկության միջոցով ստացա Ջեր նախաձեռնությանը կազմած Էջմիածնի Գանձերի հրաշագար մատյանը: Անհագորդ հիացմունքով մի քանի անգամ ծայրից ծայր նայեցի այս շքեղ ժողովածուին, որը ոչ միայն հայերի արվեստագիտական հանճարի մի լիառատ հուշարձան է, այլև ընդգծում է Էջմիածնի Ս. Աթոռի կատարած գերիշխող դերը հայ ազգի պատմական ու մշակութային զարգացման մեջ:

...Թվում է ինձ, թե ճշմարտությունը չի ուզում, որ իր մասին վիճենք, այլ ուզում է, որ իրեն նայենք իբրև մի փայլուն աստղի, որպեսզի ինքը՝ Էսկի և Կյանքի աղբյուրը առաջնորդի մեզ դեպի հասկացողությունը: Ահա ինչ զգացի Էջմիածնի Գանձերի այդ սքանչելի մատյանին նայելիս:

«Էջմիածնի Գանձերը» նախորդ հրատարակություններից տարբերվում է երեք կարևոր հատկանիշներով. ա. գիտականորեն մտածված և մասնագիտորեն է պատրաստված, բ. առավել համապարփակ է, թերևս բոլոր նախորդ հրատարակությունների բոլոր լավագույն տարրերը ի մի բերող, գ. ունի ամենածավալուն ժամանակագրական ընդգրկում. Մայր տաճարի հիմքում գտնվող հեթանոսական ատրուշանի մնացորդից մինչև 1983 թ. ստեղծված Գրիգոր Խանջյանի «Վարդանանք» գորելներ:

Ա. Գիտական մակարդակն ապահովող առաջին վկայությունը բյուզանդական և հայկական արվեստների լավագույն մասնագետի համաշխարհային ճանաչում ունեցող դոկտ. Սիրարիի Տեր-Ներսեսյանի ներածականն է, ուր համբավվոր գիտնականը հակիրճ, բայց սպառնալից կերպով բնութագրում է «Գանձերը»՝ հաստատելով, որ «Այբովը հիմք պիտի հանդիսանա հայկական արվեստի ամեն մի բնագավառում խոր ուսումնասիրություններ կատարելու, ինչպես նաև այլ երկրների արվեստների հետ բաղդատական ուսումնասիրությունների համար, այս կերպ հնարավոր դարձնելով ազգային հատկանիշների դրսևորումը»:

Ապա հետևում են եռալեզու թեմատիկ բաժանումները. Ճարտարապետություն՝ Վարազդատ Հարությունյան, Խաչքարեր՝

Սուրեն Սաղումյան, Դրամների հավաքածու՝ Խաչիկ Մուշեղյան, Մետաղյա գեղարվեստական իրեր՝ Արմիկ Սամվելյան, Փայտի գեղարվեստական փորագրություն, Գորգագործություն, Դաջարվեստ, Գեղանկարչություն՝ Մանյա Ղազարյան, Ասեղնագործություն՝ Սերիկ Դավթյան, Մանրանկարչություն՝ Վիգեն Ղազարյան. բոլոր հեղինակներն էլ իրենց ապարեզի լավագույն մասնագետները, այլ խոսքով Հայաստանի այդ ոլորտի գիտական մտքի ընտրանին: Հեղինակները ոչ միայն ներկայացնում են ալբոմում ընդգրկված նմուշները, այլև կատարում են ընդհանրացումներ, որոնք ամբողջական պատկերացում են տալիս հայ գեղարվեստական մտքի զարգացման մասին:

Բ. Ինչպես ասվեց, այս ալբոմը ամենամեծ ընդգրկումն ունի. ճարտարապետություն, կիրառական արվեստ՝ իր բազում ճյուղերով, գեղանկարչություն, քանդակագործություն: Այդ բոլորը այսպիսի գեղեցիկ ձևավորումով ու համատեղումով մատուցելը հայ ժողովրդին և համաշխարհային արվեստասեր հասարակայնությանը՝ մեծ ծառայություն է: «Ներկա հատորի պարագային ոչ միայն գրքի նյութը Նորին Սրբության նախաձեռնությունն է, այլև նրանում մարմնավորված գաղափարը, այն է՝ ստեղծել մի Գանձատուն», ներածականում գրում է դոկտ. Սիրարիի Տեր-Ներսեսյանը: Հիրավի այս գիրքը ճոխ ու հարուստ մի գանձատուն է, ուր հավաքված ու ցուցադրված է հայ ստեղծագործական մտքի դարավոր ժառանգությունը, որի պաշտամունքով է տոգորված Վեհափառ Հայրապետի սիրտը:

Վեհափառ Հայրապետի՝ գեղարվեստական գրքի հրատարակման հղացումների մեջ յուրահատկորեն բացառիկ է «Արարատ» ալբոմը: Եթե նախորդ հրատարակությունները սնուցում էին հայ մարդու հրապարտությունը իր ժողովրդի ստեղծած գեղեցիկի նկատմամբ, ապա այստեղ հայ ժողովրդի դարավոր գոյության խորհրդանիշ Արարատն է օրվա տարբեր պահերին և տարբեր դիրքերից առնված քառասուն նրկարներով, որոնք մեծ վարպետությամբ իրագործել է Մայր Աթոռի լուսանկարիչ Սարգիս Համբարձումյանը: «Արարատ լեռը հայ ժողովրդի ազգային գիտակցության ու երազանքների սրբազան խորհրդանիշն է, որ երգել ու փառաբանել են բազմաթիվ հայ բանաստեղծներ հնագույն դարերից մինչև մեր օրերը»: Հայ մարդու համար Արարատը ավելի քան լեռ է, Սրբազան Ավանդ՝ սերնդից սերունդ եկող»: «Արարա-

տի ծեր կատարին դար է եկել վայրկյանի պես ու անցել», գրել է Ավետիք Իսահակյանը:

Արարատ լեռը մտասնեռում է դարձել յուրաքանչյուր հայ երեխայի համար, մայրական կաթի հետ՝ մայրական կաթի չափ հարազատ: Այս մտասնեռումն է անշուշտ, որ Նորին Սրբության հոգու մեջ արձագանքվել է տարիներով՝ վերածվելու համար բանաստեղծական բյուրեղացման.

Սուրբ Էջմիածնի լույս բարձունքներից
Հայրորդիներին բերում եմ այսօր

Սուրբ լեռն Արարատ,

Մեր ազգի հոգու պատկեր, երազանք՝
Քառասուն դեմքով, քառասուն գույնով,
քառասուն կանչով:

Եվ թող քառասուն Արարատներն այս
Խոսեն, բարբառեն քառասուն լեզվով
Հեռավոր պանդոխտ մեր զավակներին
Եվ դառնան ամենքի, ամենքի համար
Հրավեր Հայրենյաց,

Կոչ արդարության

Եվ ստուգություն գալիք հաղթությանց:

Վեհափառ Հայրապետի հոգու այս բյուրեղացումին զուգակցվել են Մովսես Խորենացու, Գրիգոր վրդ. Օշականցու (ԺԸ դար), Հայր Ալիշանի, Րաֆֆու, Հովհաննես Հովհաննիսյանի, Հովհաննես Թումանյանի, Վահան Տերյանի, Ավետիք Իսահակյանի, Եղիշե Չարենցի, Վահան Թեքեյանի, Պարույր Սևակի, Հովհաննես Ծիրազի, Սարմենի, Վահագն Դավթյանի, Սիլվա Կապուտիկյանի, Գևորգ Էմինի, Մարո

Մարգարյանի, Արշալույս Մարգարյանի, Ֆրիդրիխ Պարրոտի, Պուշկինի, Վալերի Բրյուսովի, Եվգենի Եվտուշենկոյի, Վերա Զվյագինցևայի, Ռասուլ Համզատովի, Սիմոն Զիքովանու, Միգոս Ալեքսանդրոպուլոսի և Դեսանկա Մաքսիմովիչի ասույթները սրբազան լեռան մասին, որոնք գեղեցիկ դափնեպսակ են կազմում Արարատի հավերժապես ձյունասպիտակ գագաթին:

Յուրաքանչյուր հայի հոգի յուրովի է թըրթրոում այս այլոմը թերթելիս, ներքին հրապարտության, նվիրականի հետ հաղորդակցման թրթիռ է դա, որ անպայմանորեն վերածվում է հավատի՝ այսօրվա նկատմամբ և հույսի՝ «գալի յաղթութեանց» ստուգության նկատմամբ: Վեհափառ Հայրապետի հրամանով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի իրագործած այս բոլոր հրատարակությունները դառնում են «Հրավեր Հայրենյաց» տարագիր հայ սերունդների համար՝ ճանաչելու իրենց ինքնությունը, վերադառնալու իրենց արմատներին և վերագտնելու օտար ափերում և օտար մշակույթների մթնոլորտում ոտնահարված իրենց ազգային արժանապատվությունը: Ահա թե ինչու այս գրքերը ավելին են, քան նկարագրող գեղեցիկ այբումները: Նրանք Հայրենյաց Կոչ են մեզ և հետագա բոլոր սերունդների համար:

Նորանոր պայծառ հոգաքներ և բեղմնավոր իրագործումներ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին:

ԵՐՎԱՆԴ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

